

ADVOKATSKA KOMORA VOJVODINE
Zmaj Jovina 20/I, 21000 Novi Sad
Tel/Faks:+381 (0) 21 529 459;+381 (0) 21 521 235
E-mail:ak.vojvodine@sbb.rs

IZVEŠTAJ KOMISIJE ZA PRAĆENJE PRAVA ZADRŽANIH I PRITVORENIH LICA

U Novom Sadu, dana: 01.03.2021. godine

Sadržaj

OPŠTE NAPOMENE	3
DEO I.....	4
O NEDELOTVORNOSTI ŽALBE NA REŠENJE O ZADRŽAVANJU	4
Uvod.....	4
Stanje u pozitivnom pravu i teorijska delotvornost žalbe na rešenje o zadržavanju.....	5
Delotvornost žalbe na rešenje o zadržavanju u praksi	7
Percepcija stručne javnosti o delotvornosti žalbe na rešenje o zadržavanju	12
Delotvornost pravnih lekova koji se mogu izjaviti na rešenje sudije za prethodni postupak kojim je odbijena žalba na rešenje o zadržavanju	17
Zaključak prvog dela.....	19
Preporuke komisije	20
DEO II.....	21
DRUGE OKOLNOSTI ZA KOJE JE KOMISIJA UTVRDILA DA NEGATIVNO UTIČU NA POLOŽAJ ZADRŽANIH LICA.....	21
Vreme lišenja slobode.....	21
Potreba umanjenja opasnosti od torture.....	22
Nepostojanje prostorija za obavljanje poverljivog razgovora.....	24
Zaključak drugog dela.....	25

OPŠTE NAPOMENE

Dana 16.04.2019. godine Upravni odbor Advokatske komore Vojvodine doneo je odluku kojom se formira Komisija za praćenje prava zadržanih i pritvorenih lica.

Komisija je formirana u sastavu: adv. Viktor Juhas Đurić, adv. Irena Tapavički, adv. Dragana Stojčić, adv. Dragan Todorović, adv. Bojan Papić i dr Aleksandar Todorović - predsednik komisije.

U periodu od formiranja do sačinjavanja ovog izveštaja komisija je održala veći broj sednica. Najveći broj sednica je usled nepovoljne epidemiološke situacije tokom 2020. i 2021. godine održan u elektronskoj formi.

Na osnovu zaključaka sa prve sednice komisije odlučeno je da će komisija sačiniti izveštaj o pravnom i faktičkom položaju zadržanih lica u Republici Srbiji, kao i da će se za glavni problem u izveštaju uzeti pitanje delotvornosti žalbe na rešenje o zadržavanju.

U skladu sa navedenim, izveštaj koji predstoji podeljen je u dva dela. U delu prvom izveštaja izneće se zapažanja o delotvornosti žalbe na rešenje o zadržavanju, dok će se u delu drugom izneti zapažanja komisije o ostalim problemima sa kojima se branioci i zadržana lica suočavaju u praksi.

U skladu sa zaključcima komisije, deo prvi izveštaja sačinio je dr Aleksandar Todorović, dok je deo drugi izveštaja sačinio adv. Viktor Juhas Đurić.

Za potrebe sačinjavanja ovog izveštaja, komisija se obratila svim osnovnim i višim sudovima u Republici Srbiji sa zahtevom da sudovi dostave statističke podatke o broju uloženi i broju usvojenih žalbi na rešenje o zadržavanju. Sprovedeno je anketno ispitivanje više od 300 advokata, konsultovane su preporuke međunarodnih komisija i organa, domaća sudska praksa, kao i sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava.

Predlozi i preporuke komisije date su na odgovarajućim mestima u izveštaju zajedno sa zaključcima koje je komisija usvojila.

DEO I

O NEDELOTVORNOSTI ŽALBE NA REŠENJE O ZADRŽAVANJU

Uvod

Pravna sigurnost, vladavina prava i pravna država, predstavljaju pravne vrednosti kojima teži (ili makar treba da teži) svaki racionalni pravni poredak. Ostvarenje ovih pravnih vrednosti ide ruku pod ruku sa garancijom osnovnih ljudskih prava. Kontrola poštovanja ljudskih prava stoga se poverava sudovima, jer sudovi pre svih drugih organa predstavljaju izraz vladavine prava i pravne države. Nije, međutim, dovoljno da se sudovima poveri kontrola poštovanja ljudskih prava, neophodno je i da su sudovi spremni da na sebe preuzmu zadatak da takvu kontrolu zaista i vrše.

Proteklih godina u stručnoj javnosti sve je prisutniji utisak da sudovi, u slučajevima kada odlučuju o žalbi na rešenje o zadržavanju, nisu spremni da na sebe preuzmu zadatak kontrole takvih rešenja, već da umesto toga odlučuju *pro forma*, tako što odbijaju gotovo sve žalbe uložene protiv rešenja iz čl. 294. Zakonika o krivičnom postupku.¹

U vezi sa navedenim, osnovni zadatak komisije upravo je bio da kroz analizu statistike sudova u Republici Srbiji utvrdi koji je postotak uspešnosti takvih žalbi. Kako potrebni statistički podaci nisu javno dostupni komisija je od svih osnovnih i viših sudova u republici na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

¹ Zakonik o krivičnom postupku (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014).

Stanje u pozitivnom pravu i teorijska delotvornost žalbe na rešenje o zadržavanju

Čl. 294. ZKP-a propisano je da lice uhapšeno u skladu sa čl. 291. st. 1. i čl. 292. st. 1. ZKP-a, kao i osumnjičenog iz čl. 289. st. 1. i 2. ZKP-a, javni tužilac može izuzetno zadržati radi saslušanja najduže 48 časova od časa hapšenja, odnosno odazivanja na poziv.²

Kada se lice lišava slobode hapšenjem, o tome se ne donosi posebno rešenje niti se u odnosu na taj akt može izjaviti neko pravno sredstvo.³ Razlozi za to su više nego očigledni. Hapšenjem se lice zapravo fizički lišava slobode i sprovodi bez odlaganja nadležnom javnom tužilaštvu radi saslušanja.⁴ U redovnom toku stvari, tužilaštvo će potom saslušati osumnjičenog. Po saslušanju osumnjičenog, tužilaštvo može ili narediti da se osumnjičeni pusti na slobodu, ili predložiti da sudija za prethodni postupak osumnjičenom odredi pritvor⁵ (ili neku od mera iz članova: 197, 199, 202. ili 208. ZKP-a).

Kratki rokovi ostavljeni za sprovođenje osumnjičenog tužiocu ne nude uslove da se u tako uskom intervalu omogući sudska kontrola osnovanosti hapšenja, dok sa druge strane, relativno kratko vreme trajanja sprovođenja i samog saslušanja ne predstavlja po svom kvantitetu takvo narušavanje slobode kretanja koje bi opravdalo uvođenje sudske kontrole. Praktično vreme koje bi bilo potrebno da se uloži pravni lek i da se o njemu odluči duže je od vremena koje je potrebno da se osumnjičeni sprovede i sasluša.

Neretko u praksi tužilaštvo se, pak, odlučuje da pođe „izuzetnim“ umesto redovnim putem i da iskoristi svoje ovlašćenje iz čl. 294. ZKP-a, određujući osumnjičenom zadržavanje u periodu do 48 sati radi saslušanja. Ograničenje slobode koje po rešenju iz čl. 294. ZKP-a može trajati do 48 sati svakako predstavlja vremenski dovoljno značajno ograničenje slobode da bi zaslužilo sudsku kontrolu osnovanosti takvog ograničenja. U tom smislu opravdano je zakonsko rešenje koje zadržanom licu i njegovom braniocu omogućava da pred nadležnim sudom pokrenu postupak kontrole osnovanosti zadržavanja.

Ostavljajući u ovom delu izveštaja po strani pitanje da li je uopšte opravdano zakonsko rešenje kojim se tužilaštvu omogućava da osumnjičenog zadrži radi saslušanja, ovde treba istaći da sâm postupak kontrole takvog zadržavanja, na način koji propisuje ZKP, ispunjava sve uslove da bar teorijski može biti smatran delotvornim. Naime, čl. 294. ZKP-a u st. 3. predviđeno je da:

² Podsećanja radi, čl. 291. st. 1. propisano je da policija može neko lice uhapsiti ako postoji razlog za određivanje pritvora; čl. 292. st. 1. propisano je da može biti uhapšeno lice zatečeno pri izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti; dok na osnovu st. 1. i 2. čl. 289. ZKP-a proizlazi da može biti zadržano radi saslušanja i lice za koje postoje osnovi sumnje da je učinilo krivično delo i koje je od strane policije pozvano radi saslušanja u svojstvu osumnjičenog, ali i građanin pozvan radi prikupljanja obaveštenja u vezi sa krivičnim delom ukoliko policija u toku prikupljanja obaveštenja oceni da pozvani građanin može biti smatran osumnjičenim.

³ Ilić, G., Majić, M., Beljanski, S., Trešnjev, A. (2012). *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik, 674.

⁴ U slučaju takozvanog građanskog hapšenja (čl. 292. st. 1) lice se može najpre predati policiji, koja je opet dužna da to lice dalje sprovede tužilaštvu.

⁵ Ili neku od mera iz čl.: 197, 199, 202. ili 208. ZKP-a.

„Protiv rešenja o zadržavanju osumnjičeni i njegov branilac imaju pravo žalbe u roku od šest časova od dostavljanja rešenja.“⁶ Istom odredbom određeno je da: „O žalbi odlučuje sudija za prethodni postupak u roku od četiri časa od prijema žalbe.“⁷ Uloženu žalbu, sudija za prethodni postupak može odbaciti, odbiti ili usvojiti. U poslednjem od tri slučaja, sud će u rešenju kojim žalbu usvaja istovremeno narediti da se osumnjičeni pusti na slobodu.

Prilikom ocene (teorijske ili potencijalne) delotvornosti žalbe na rešenje o zadržavanju, potrebno je ceniti najmanje dva parametra: dostupnost pravnog leka i dovoljnost pravnog leka.⁸ Dostupnost pravnog leka označava mogućnost zainteresovanog lica da samostalno ili uz stručnu pomoć pokrene postupak kontrole osporenog akta u kom će zahtevati zaštitu svojih prava. S aspekta dostupnosti može se zaključiti da žalba na rešenje ispunjava minimum uslova da bi se mogla označiti dostupnim pravnim sredstvom. Naime, uslovi za podnošenje žalbe nisu previše usko postavljeni i omogućavaju da se rešenje „napadne“ po širokom frontu osnova (bitna povreda odredaba krivičnog postupka, pogrešna primena materijalnog prava, pogrešno ili nepotpuno utvrđeno činjenično stanje). Žalba se takođe može smatrati dostupnom i s aspekta ovlašćenih podnosilaca jer žalbu može najpre podneti zadržano lice (što je faktički malo verovatno) ili branilac tog lica, pri čemu treba naglasiti da je stručna odbrana uz pomoć branioca u slučaju zadržavanja obavezna što doprinosi zaštiti prava zadržanog lica.⁹

Posmatrajući pozitivnopravno rešenje, žalba na rešenje o zadržavanju ne samo da je dostupna već je potencijalno i dovoljna, jer sudija za prethodni postupak, u slučaju da smatra da je ona osnovana, može odmah narediti da zadržano lice bude pušteno na slobodu čime prestaju negativna dejstva lišenja slobode. Takođe, rok za podnošenje žalbe je veoma kratak i, u sadejstvu sa kratkim rokom za odlučivanje po žalbi, omogućava relativno brzu „ispravku nepravde“.

⁶ Zakonik o krivičnom postupku (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013. i 55/2014).

⁷ *Ibid.*

⁸ Lee, Annabel. „Focus on Article 13 echr.” *Judicial Review* 20.1 (2015): 33–41.

⁹ Čl. 74. Zakonik o krivičnom postupku (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013. i 55/2014).

Delotvornost žalbe na rešenje o zadržavanju u praksi

Kako je istaknuto u prethodnom odeljku izveštaja, u našem pozitivnom pravu ispunjeni su svi preduslovi da žalba na rešenje o zadržavanju bude delotvorni pravni lek. No, da bi ova žalba bila suštinski delotvorna nije dovoljno da je ona teorijski dostupna i dovoljna, potrebno je da ona i u stvarnosti bude (praktično) delotvorna. Procesne garancije, a posebno one date u cilju zaštite ljudskih prava, moraju biti „praktične i efikasne a ne teoretske i iluzorne“¹⁰, u suprotnom obesmišljava se suština njihovog postojanja.

Između ostalog, pravni lek se smatra nedelotvornim: „onda kada je očigledno neefikasan, to jest onda kada iz sudske prakse proizlazi da je unapred isključena mogućnost uspeha u postupku po pravnom leku.“¹¹ S tim da izraz „unapred isključena mogućnost uspeha“ ne treba shvatiti na način da se isključuje svaka mogućnost uspeha, već da se isključuje realna mogućnost uspeha. U tom smislu nedelotvorni pravni lek biće i onaj koji je po pravilu nedelotvoran u praksi, čak i ukoliko se mestimično mogu pronaći konkretni primeri da je neko od podnosilaca pravnog leka uspeo u svom zahtevu. Potrebna je, dakle, svakodnevna, odnosno redovna delotvornost pravnog leka, a ne teorijska ili ekscelentna mogućnost uspeha. Tako treba razumeti i stav Evropskog suda za ljudska prava u presudi *Ananjev protiv Rusije* gde je sud istakao da je u praktičnom smislu nedelotvoran onaj pravni lek povodom kog se u dosadašnjoj sudskoj praksi države članice pokazalo da domaći *sudovi rutinski odbijaju* da pruže pravnu zaštitu koja se tim pravnim lekom zahteva.¹² Upravo ovaj standard iz presude *Ananjev* primeniće se na podatke prikupljene istraživanjem na način da se ispita da li sudovi u Republici Srbiji rutinski dobijaju žalbe na rešenja o zadržavanju ili to ipak nije slučaj.

U cilju prikupljanja podataka potrebnih za obavljanje istraživanja svim osnovnim i višim sudovi u Republici Srbiji upućen je identičan dopis, kojim se po osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja tražilo da svaki pojedinačni sud navede o koliko žalbi na rešenja o zadržavanju je odlučivano u 2019. i 2020. godini zaključno sa 31. 8. 2020. godine, kao i koliko takvih žalbi je usvojeno u odnosnim periodima.

Na zahtev za pristup informacijama odgovorilo je ukupno 86¹³ sudova: 63¹⁴ osnovna i 23¹⁵ viša. S tim da ukupno 3 suda¹⁶ nisu odgovorila na zahtev za pristup informacijama od javnog značaja, dok je jedan¹⁷ sud poslao nepotpune informacije.

¹⁰ *McKay v. The United Kingdom*, (App. No. 543/03), para. 47.

¹¹ Sur, S. & Combacau, J. (1999). *Droit international public*. Montchrestien, p. 547.

¹² *Ananyev and others v. Russia*, (Apps. No. 42525/07, 60800/08), para. 116.

¹³ Dopisi svih sudova dostupni su u okviru banke podataka objavljene na: <http://www.glasnik.edu.rs/banka-podataka/>

¹⁴ V.: Tabela 1.

¹⁵ V.: Tabela 2.

¹⁶ U pitanju su: Osnovni sud u Brusu i Viši sudovi u Zrenjaninu i Sremskoj Mitrovici.

¹⁷ Treći osnovni sud u Beogradu naveo je u svom dopisu podatak o broju izjavljenih žalbi, ali ne i podatak o broju usvojenih žalbi.

Rezultati istraživanja prikazani su posebno za osnovne, a posebno za više sudove u tabelama koje slede.

Tabela 1: Osnovni sudovi

	2019.		2020.	
	Broj izjavljenih žalbi	Broj usvojenih žalbi	Broj izjavljenih žalbi	Broj usvojenih žalbi
Aleksinac	4	0	1	0
Arandjelovac	14	0	4	0
Bačka Palanka	37	0	29	0
Bečej	7	0	5	0
Bor	11	0	11	1
Bujanovac	39	0	13	0
Čačak	5	0	3	0
Despotovac	7	4	2	0
Dimitrovgrad	0	0	0	0
Drugi OS u Beogradu	14	1	14	0
Gornji Milanovac	8	0	2	0
Ivanjica	8	0	5	0
Jagodina	6	0	0	0
Kikinda	15	0	10	0
Knjaževac	0	0	0	0
Kragujevac	60	18	30	8
Kraljevo	5	0	2	0
Kruševac	0	0	9	0
Kuršumlija	3	1	2	0
Lazarevac	5	0	3	0
Lebane	4	0	0	0
Leskovac	0	0	4	0
Loznica	1	1	2	2
Majdanpek	2	1	1	0
Mionica	0	0	1	0
Mladenovac	0	0	1	1
Negotin	5	0	3	2
Niš	14	0	8	1
Novi Pazar	7	2	12	1
Novi Sad	81	5	131	9
Obrenovac	0	0	3	0

Pančevo	14	1	11	0
Paraćin	1	0	6	0
Petrovac na Mlavi	1	0	3	0
Pirot	7	1	3	2
Požarevac	6	0	6	0
Požega	3	0	2	0
Priboj	2	0	2	0
Prijepolje	12	3	13	1
Prokuplje	12	0	13	0
Prvi OS u Beogradu	16	1	17	1
Raška	0	0	0	0
Ruma	56	2	29	0
Senta	5	1	6	0
Sjenica	1	0	3	0
Smederevo	8	0	6	0
Sombor	6	0	3	0
Sremska Mitrovica	23	0	25	0
Stara Pazova	28	5	26	0
Surdulica	9	0	9	0
Šabac	4	0	5	0
Šid	2	0	4	0
Trstenik	13	1	9	4
Ub	0	0	1	0
Užice	26	0	20	0
Valjevo	6	1	0	0
Velika Plana	3	0	2	1
Veliko Gradište	1	0	1	0
Vranje	33	5	19	0
Vrbas	2	0	8	0
Vršac	7	0	1	0
Zaječar	0	0	1	0
Zrenjanin	252	0	195	0
		USVOJENO 5,86 %		USVOJENO 4,47 %
		ODBIJENO 94,14 %		ODBIJENO 95,53 %

Kako se može videti iz podataka iskazanih u Tabeli 1, tokom 2019. godine, pred osnovnim sudovima u našoj Republici izjavljena je 921 žalba od kojih je usvojeno svega 54, iz čega

proizlazi da procenat žalbi koje su odbijene ili odbačene iznosi 94,14 %. Procenat odbijenih ili odbačenih žalbi sličan je i za 2020. godinu gde iznosi 95,53 %.

Tabela 2: Viši sudovi

	2019.		2020.	
	Broj izjavljenih žalbi	Broj usvojenih žalbi	Broj izjavljenih žalbi	Broj usvojenih žalbi
Čačak	13	12	1	1
Jagodina	21	19	5	2
Kragujevac	10	1	26	0
Kraljevo	0	0	3	0
Kruševac	0	0	2	0
Leskovac	6	0	2	0
Negotin	10	0	5	0
Niš	17	0	8	1
Novi Pazar	2	0	2	0
Novi Sad	26	0	28	0
Pančevo	8	2	2	0
Pirot	3	0	1	0
Požarevac	3	0	0	0
Prokuplje	9	2	8	0
Smederevo	0	0	1	0
Sombor	3	0	0	0
Subotica	5	0	3	0
Šabac	4	0	0	0
Užice	16	0	5	0
Valjevo	6	0	4	0
Vranje	36	0	19	0
Zaječar	2	0	3	0
		USVOJENO 13,78 %		USVOJENO 2,38 %

	ODBIJENO 86,22 %		ODBIJENO 97,62 %
--	------------------	--	------------------

Za razliku od podataka iskazanih u Tabeli 1, Tabela 2. nudi na prvi pogled nešto povoljnije rezultate u odnosu između izjavljenih i usvojenih žalbi, bar kada je u pitanju 2019. godina. Naime, rezultati za 2019. godinu pokazuju da je usvojeno čak 36 od ukupno 261 izjavljene žalbe, što procenat uspešnosti žalbi podiže na 13,78 %.

Ovde je interesantno obratiti pažnju na podatke koji su pristigli iz viših sudova u Čačku i Jagodini. Naime, tokom 2019. godine Višem sudu u Čačku izjavljeno je 13 žalbi na rešenje o zadržavanju od kojih je usvojeno 12, dok je Višem sudu u Jagodini izjavljena 21 žalba od kojih je usvojeno 19. Podaci prikupljeni od ova dva suda znatno se razlikuju od podataka prikupljenih od ostalih sudova. Procenat uspešnost žalbe na rešenje o zadržavanju u ova dva suda iznosi preko 90 %, dok kod svih drugih sudova ona u proseku iznosi svega 2,2 %. Štaviše, od ukupno 36 usvojenih žalbi u celoj Srbiji u 2019. godini čak 31 je usvojena u ova dva suda.

Da je u pitanju izuzetak u odnosu na ukupnu statistiku, a ne pravilo, pokazuju podaci za 2020. godinu u kojoj su svi viši sudovi u Srbiji (uključujući i pomenuta dva) u proseku odbili ili odbacili čak 97,6 % izjavljenih žalbi. Ovaj procenat korespondira sa statistikom prikazanom za osnovne sudove iz Tabele 1. Prikazano u apsolutnim brojkama: od 168 izjavljenih žalbi usvojene su svega 4. Slično kao i u prethodnoj godini, viši sudovi u Čačku i Jagodini javljaju se kao svetli izuzetak jer od ukupno 4 usvojene žalbe u čitavoj Republici 3 otpadaju na ta dva suda. No, ove svetle primere viših sudova, čini se, ne prate osnovni sudovi u istim mestima, pa tako ni Osnovni sud u Čačku ni Osnovni sud u Jagodine tokom 2019. i 2020. godine nisu usvojili nijednu žalbu na rešenje o zadržavanju.

Imajući u vidu sve prikupljene podatke nameće se zaključak da sudovi u Republici Srbiji rutinski odbijaju žalbe na rešenja o zadržavanju. Dokaz u prilog takvoj tvrdnji je sama statistika koja za 2020. godinu za sve sudove (i osnovne i više) pokazuje da tek oko 4 % od ukupno izjavljenih žalbi bude usvojeno. Situacija je slična i za 2019. godinu gde je taj procenat oko 8 %. Ukoliko se od svih usvojenih žalbi u 2019. godini izuzmu viši sudovi u Jagodini i Čačku, procenat uspešnosti u 2019. godini pada na približno 5 %. Ovom zaključku doprinosi i okolnost da je od 86 sudova u Republici njih čak 63 prijavilo da nije usvojilo nijednu žalbu u 2019. godini, dok je broj takvih sudova u 2020. godini čak 70 od 86.

Sa druge strane, treba primetiti da se mestimično javljaju i veoma pozitivni primeri koji pokazuju da u Republici Srbiji ima sudova koji su spremni da ozbiljno i suštinski pristupe preispitivanju osnovanosti rešenja o zadržavanju. Kod tih sudova, koji su istina samo izuzetak od opšteg pravila, žalba na rešenje o zadržavanju po svim kriterijumima ispunjava uslove potrebne da se označi kao delotvorni pravni lek. Uz već pomenute više sudove u Jagodini i Čačku, spisku takvih pozitivnih primera može se dodati i Osnovni sud u Kragujevcu, gde je prema podacima i za 2019. i za 2020. godinu procenat uspešnosti takvih žalbi iznosio oko 28 %. Ovakvi podaci upravo govore o tome da žalba na rešenje o zadržavanju može biti delotvorna i u praksi, ali je isto tako očigledno da daleko najveći broj sudova u našoj Republici uopšte nije zainteresovan da suštinski odlučuje o osnovanosti žalbe već, umesto toga, izjavljene žalbe

rutinski odbija. Potpuno je, međutim, nejasno i sasvim zbunjujuće iz kojih razloga sudovi funkcionišu po opisanoj rutini.

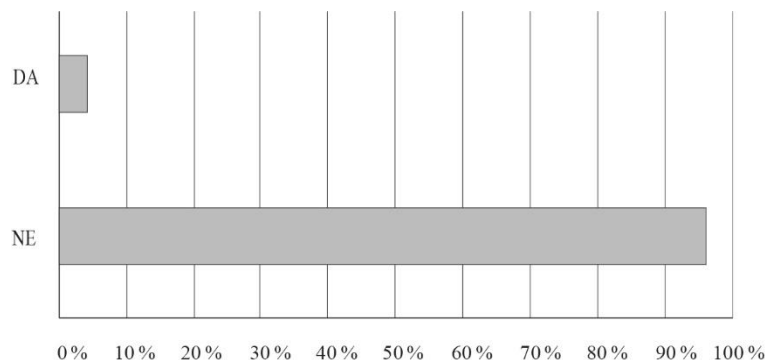
Praktična posledica takvog ponašanja domaćih sudova je to što lice lišeno slobode po osnovu rešenja o zadržavanju ne uživa nikakvu sudsku zaštitu, dok, sa druge strane, tužilaštvo očito ne podleže suštinskoj sudskoj kontroli u vršenju svojih ovlašćenja u vezi sa zadržavanjem. Sve to znači da, po pravilu, žalba na rešenje o izvršenju predstavlja pravni lek koji je potpuno nedelotvoran i zakonsku garanciju koja ne postoji praktično već samo „na papiru“.

Percepcija stručne javnosti o delotvornosti žalbe na rešenje o zadržavanju

Drugi segment istraživanja u vezi sa delotvornošću žalbe protiv rešenja o zadržavanju odnosio se na percepciju stručne javnosti o tom pitanju. Odlučeno je da se pristupi ovoj vrsti ispitivanja jer svaki pravni poredak, koji pretenduje na uspeh, najpre mora uživati poverenje onih koji u njemu sudeluju. Istraživanje je sprovedeno anketnim ispitivanjem advokata na internet platformi posebno prilagođenoj za tu vrstu ispitivanja. Poziv za učešće u ispitivanju je bio javan i na njega je odgovorilo ukupno trista dvadeset četiri advokata iz cele Srbije, što je oko 3 % od ukupnog broja advokata u našoj državi, što upućuje na reprezentativnost uzorka ispitanih.

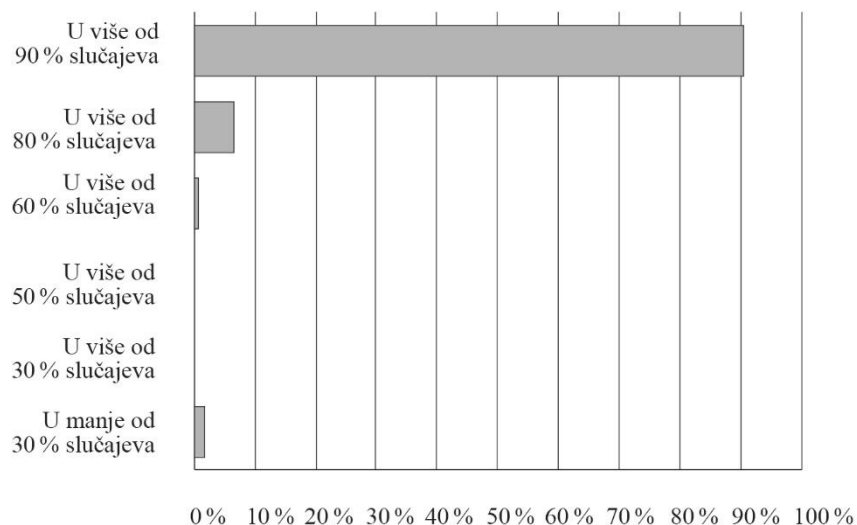
Osnovni je utisak da je percepcija kolega gotovo u procenat identična sa statistikom prikazanom u prethodnom odeljku izveštaja, tako 96 % ispitanih advokata smatra da je žalba na rešenje o zadržavanju nedelotvorno pravno sredstvo (podsećanja radi u 2020. godini odbijeno je ili odbačeno upravo 96 % žalbi).

Grafikon 1: **Da li je, prema Vašem mišljenju, žalba na rešenje o zadržavanju delotvorni pravni lek?**

Slično tome, čak 90 % kolega se izjasnilo da, prema njihovom dosadašnjem iskustvu, sudovi odbijaju više od 90 % žalbi koje se izjave na rešenja o zadržavanju.

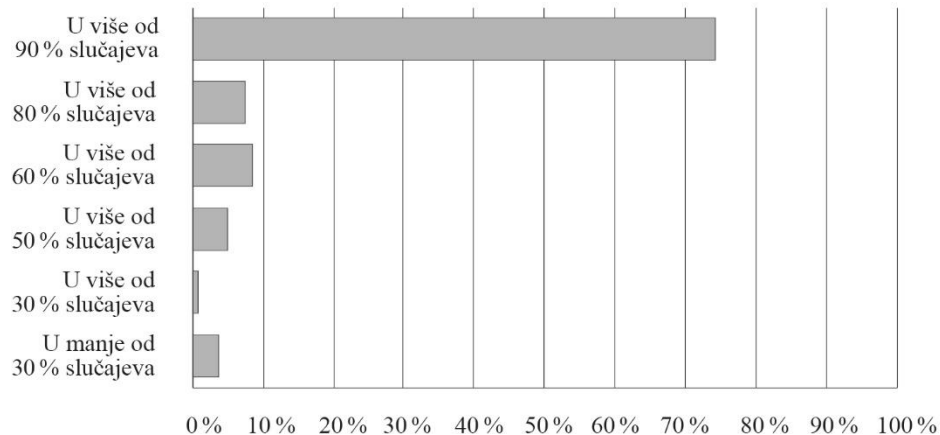
Grafikon 2: Prema Vašem dosadašnjem iskustvu, koliko često sud odbija ili odbacuje žalbu na rešenje o zadržavanju?

Daljim ispitivanjem kolega uočeni su i drugi problemi koji se javljaju u postupku određivanja zadržavanja kao i u postupku rešavanja po žalbi na rešenje o zadržavanju. Naime, u praksi je primećeno da vrlo često rešenje o zadržavanju uopšte ne donosi sâmo tužilaštvo, već da to čini policija po odobrenju tužilaštva. Glavna posledica toga je da policijski službenici, koji uglavnom ne poseduju adekvatna znanja za sačinjavanje takvog akta, rešenje sačinjavaju po principu formulara, tako što popunjavaju opšti „model“ tog akta, koji se nalazi u njihovom računaru, ličnim podacima zadržanog, potom daju kratak opis dela, pobroje dokaze i navedu da iz tako pobrojanih dokaza proizilazi i sumnja i osnovanost zadržavanja, pri čemu tako popunjen „formular“ uopšte nema adekvatno obrazloženje. Mada nije sasvim sigurno iz kojih razloga se tako postupa u praksi, čini se da je razumno pretpostaviti da su i sami tužioci, kao i policijski službenici koji postupaju po njihovoj naredbi, uočili da u odnosu na takve akte izostaje stvarna sudska kontrola i sudska sankcija (u vidu usvajanja žalbe), pa stoga nemaju ni potrebu ni motiv da rešenja zaista i obrazlože.

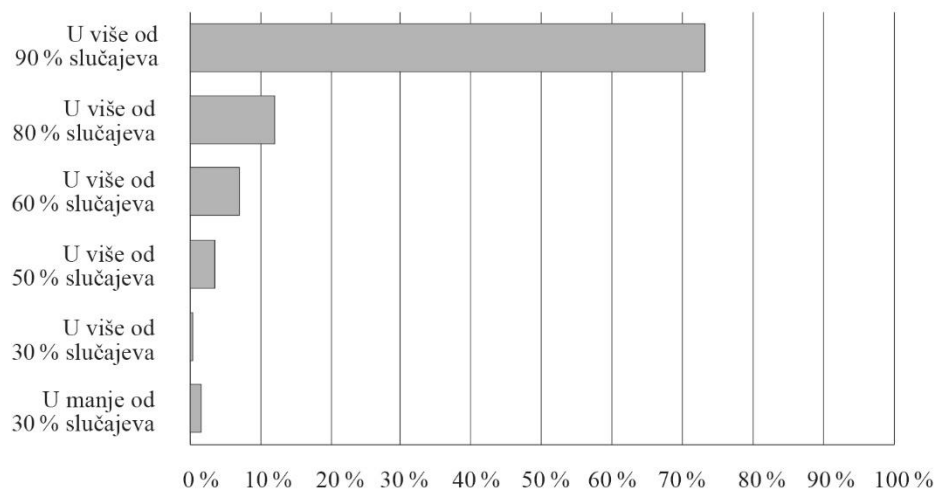
U istraživanju je čak 3/4 advokata navelo da, prema njihovom dosadašnjem iskustvu, rešenje o zadržavanju u 90 % slučajeva donosi policija po odobrenju tužilaštva a ne samo tužilaštvo.

Grafikon 3: Prema Vašem dosadašnjem iskustvu, koliko često rešenje o zadržavanju donosi policija po odobrenju nadležnog javnog tužioca?

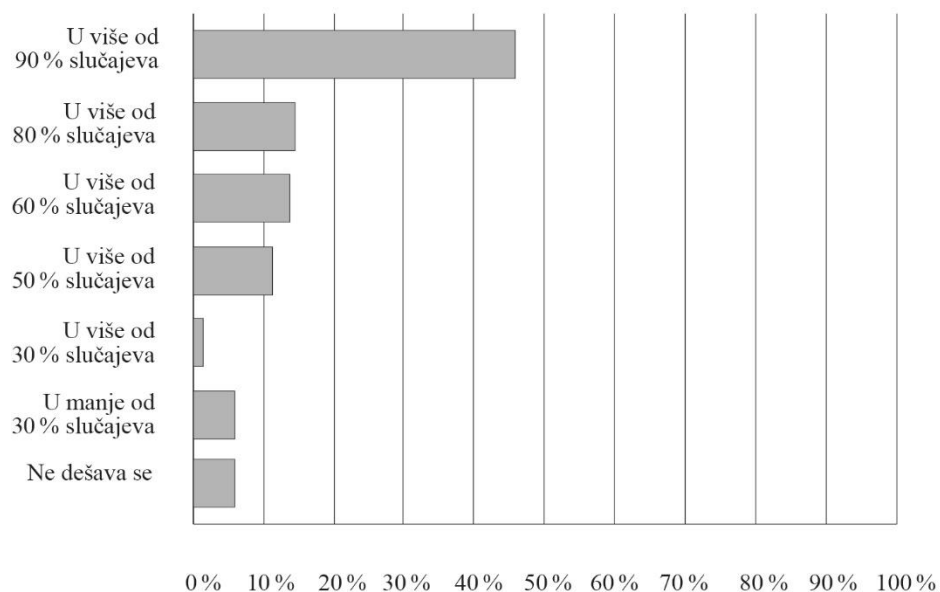
Možda upravo iz tih razloga, isti broj kolega (njih 3/4) ističe da više od 90 % rešenja o zadržavanju prema njihovom dosadašnjem iskustvu ne sadrži suštinsko obrazloženje o razlozima određivanja zadržavanja.

Grafikon 4: Prema Vašem dosadašnjem iskustvu, koliko često rešenje o zadržavanju ne sadrži suštinsko obrazloženje o razlozima određivanja zadržavanja?

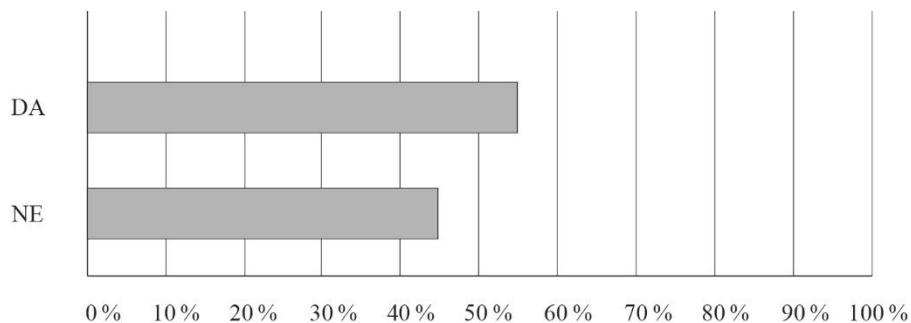
Situacija u pogledu adekvatnosti obrazloženja nije mnogo bolja ni kada se postavi pitanje o kvalitetu obrazloženja kojim sudija za prethodni postupak odbija žalbu branioca. Ispitanicima je postavljeno pitanje koliko često im se u praksi dešava da sudija za prethodni postupak u rešenju kojim odbija žalbu izjavljenu protiv zadržavanja ne odgovori na sve argumente iznete u žalbi. Gotovo polovina ispitanika je izjavila da se sa takvom situacijom sreće u više od 90 % slučajeva, dok je samo nešto više od 5 % advokata odgovorilo da se u svojoj dosadašnjoj praksi nisu susreli s odbijajućim rešenjem sudije za prethodni postupak kojim nije odgovoreno na sve žalbene razloge.

Grafikon 5: Koliko često Vam se u praksi desilo da sudija za prethodni postupak u rešenju kojim odbija žalbu izjavljenu protiv zadržavanja ne odgovori na sve argumente iznete u žalbi?

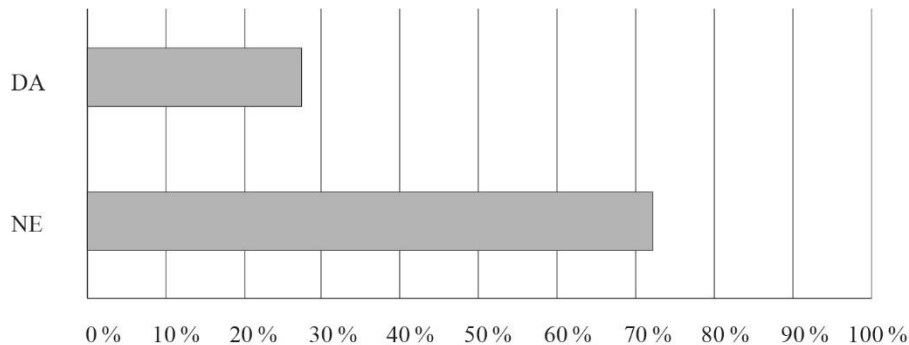
Kada je u pitanju način na koji postupaju sudije za prethodni postupak, uočena je još jedna negativna pojava. Naime, više od polovine kolega je izjavilo da im se u dosadašnjoj karijeri bar jednom desilo da odluka po žalbi na rešenje o zadržavanju ne bude doneta u zakonskom roku ili da ne bude uručena u zakonskom roku.

Grafikon 6: Da li Vam se ikada desilo da odluka suda o žalbi na rešenje o zadržavanju ne bude doneta i/ili uručena u zakonskim rokovima?

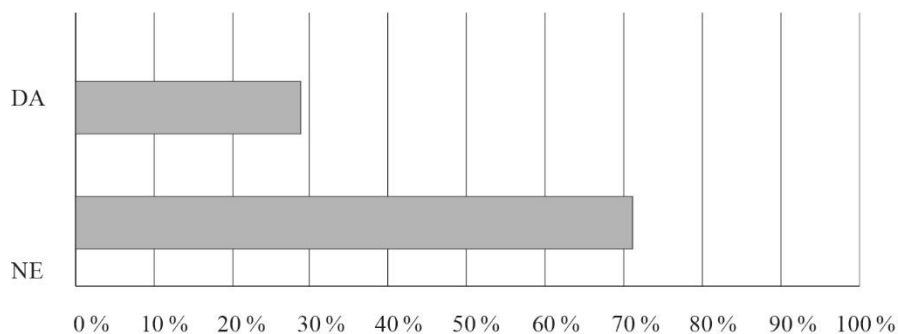

Jednako je zabrinjavajuće i to da je nešto više od četvrtine kolega odgovorilo da im se bar jednom desilo da nadležni organ odbije da primi žalbu na rešenje o zadržavanju, dok je njih 29% izjavilo da im se bar jednom desilo da im nije omogućen razgovor sa zadržanim licem prilikom ili neposredno nakon uručenja rešenja o zadržavanju.

Grafikon 7a: Da li Vam se bar jednom desilo da nadležni organ odbije da primi žalbu na rešenje o zadržavanju?

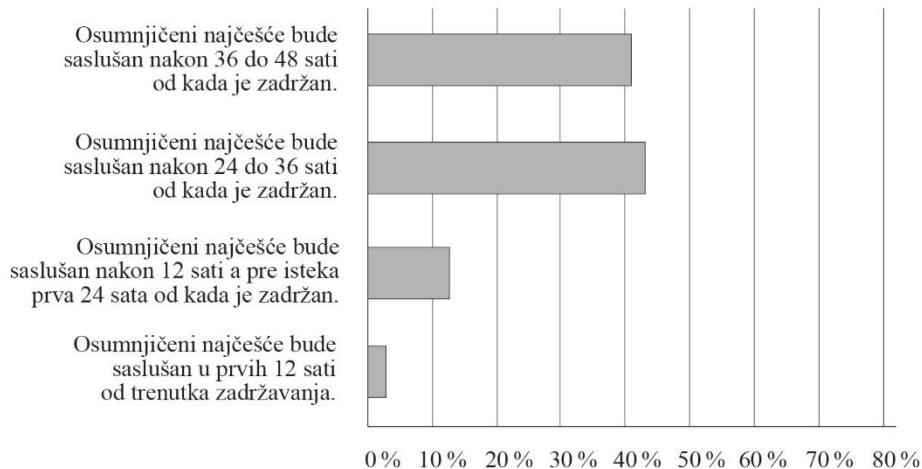

Grafikon 7b: Da li Vam je ikada odbijen zahtev za obavljanje razgovora sa zadržanim licem prilikom (ili neposredno nakon) uručenja rešenja o zadržavanju?

Na kraju, kolege su upitane koliko vremena najčešće protekne od trenutka kada je zadržavanje određeno do trenutka saslušanja osumnjičenog. Njih oko 41 % odgovorilo je da prema njihovom iskustvu osumnjičeni najčešće bude saslušan nakon 36 do 48 sati od kada je zadržan. Sličan procenat (približno 43 %) odgovorio je da osumnjičeni najčešće bude saslušan nakon 24 do 36 sati od kada je zadržan. Da osumnjičeni najčešće bude saslušan nakon 12 sati a pre isteka prva 24 sata od kada je zadržan odgovorilo je 13 % kolega, dok su ostale kolege (njih 3 %) navele da prema njihovom iskustvu osumnjičeni najčešće bude saslušan u prvih 12 sati od trenutka zadržavanja.

Grafikon 8: Prema Vašem dosadašnjem iskustvu, koliko vremena najčešće protekne od trenutka kada je zadržavanje određeno do trenutka saslušanja osumnjičenog?

Delotvornost pravnih lekova koji se mogu izjaviti na rešenje sudije za prethodni postupak kojim je odbijena žalba na rešenje o zadržavanju

Protiv rešenja sudije za prethodni postupak kojim je odbijena žalba zadržanog lica ili njegovog branioca na rešenje o zadržavanju, ZKP ne predviđa redovan pravni lek. Iz navedenog razloga, zadržanom licu i njegovom braniocu ostaju dve mogućnosti, odnosno dva pravna leka koja bi teorijski mogli koristiti u takvoj situaciji.

Branilac i zadržano lice mogu se obratiti Vrhovnom kasacionom sudu, zahtevom za zaštitu zakonitosti, pod uslovom da su ispunjene pretpostavke za ulaganje zahteva, to jest da postoje razlozi za podnošenje zahteva iz čl. 485. ZKP-a. Druga opcija za zadržano lice jeste da se samo ili putem punomoćnika koga ovlasti, obrati Ustavnom sudu podnošenjem ustavne žalbe zbog povreda prava na slobodu i bezbednost iz čl. 27. Ustava Republike Srbije.

U dosadašnjoj praksi Vrhovnog kasacionog suda koja je dostupna javnosti, samo jednom je odlučivano po zahtevu za zaštitu zakonitosti istaknutom u odnosu na odbijajuće rešenje sudije za prethodni postupak povodom žalbe na rešenje o zadržavanju. U pitanju je presuda Vrhovnog kasacionog suda broj: Kzz 963/2015 od 17. 11. 2015. godine, kojom je zahtev za zaštitu zakonitosti odbijen kao neosnovan.

No, razlog eventualne nedelotvornosti zahteva za zaštitu zakonitosti u slučajevima koji se odnose na pitanje zadržavanja, ne leži u siromašnoj i negativnoj praksi Vrhovnog kasacionog suda, jer se zaključak o eventualnom rutinskom odbijanju zaista ne može zasnivati na postojanju jednog jedinog predmeta. Razloge za nedelotvornost zahteva za zaštitu zakonitosti u domenu zadržavanja treba tražiti u činjenici da taj pravni lek teorijski, to jest onako kako je određen ZKP-om, nije ni dostupan ni dovoljan, na način na koji se to zahteva praksom Evropskog suda za ljudska prava. U pogledu dostupnosti, pre svega treba istaći da je u pitanju vanredni pravni lek koji se od strane okrivljenog i njegovog branioca može istaći samo iz ograničenog kruga razloga propisanih u čl. 485. ZKP-a. Uz to, zahtev za zaštitu zakonitosti u konkretnom slučaju nije ni dovoljan. Podsećanja radi, dovoljnim će se smatrati onaj pravni lek koji sudu omogućuje da ispita suštinu navoda iz pravnog leka i da, ukoliko smatra da su ti navodi opravdani, donese odluku kojom se otklanja uočena povreda prava i kojom se istovremeno, licu čije je pravo povređeno, pruža pravično zadovoljenje.

Vrhovni kasacioni sud praktično ne može otkloniti povredu prava koju podnosilac trpi, dok obeštećenje ne može pružiti ni teorijski. Naime, treba imati u vidu da je rešenje o zadržavanju temporalnog karaktera i da se izriče s maksimalnim trajanjem do 48 časova, nakon čega prestaje da važi. Uzimajući u obzir vreme koje je Vrhovnom kasacionom sudu potrebno da odluči o zahtevu za zaštitu zakonitosti, očigledno je da bi njegova presuda kojim se taj zahtev usvaja u svakom slučaju bila doneta nakon što je rešenje o zadržavanju već prestalo da važi, stoga Vrhovni kasacioni sud faktički nije u mogućnosti da otkloni povredu koju zadržano lice trpi. Jednako tako, a imajući u vidu relevantne odredbe ZKP-a, Vrhovni kasacioni sud ne može presudom kojom usvaja zahtev za zaštitu zakonitosti pružiti adekvatno obeštećenje, jer se zahtev za obeštećenjem ne može isticati u zahtevu za zaštitu zakonitosti.

Za razliku od zahteva za zaštitu zakonitosti, ustavna žalba Ustavnom sudu kao poseban pravni lek koji je veoma široko postavljen, jeste u dovoljnoj meri dostupna i ona može biti dovoljna. Slično kao kod zahteva za zaštitu zakonitosti, nije realno očekivati da bi eventualni uspeh u postupku imao uticaj na prestanak povrede, jer temporalnost rešenja o zadržavanju s jedne strane i vreme koje je sudu potrebno da odluči o žalbi, s druge strane, praktično ne dozvoljavaju odlučivanje u dovoljno kratkim vremenskim rokovima. No, Ustavni sud može na zahtev podnosioca ustavne žalbe dosuditi podnosiocu pravično zadovoljenje u vidu naknade štete zbog povrede prava.¹⁸ Utvrđenje postojanja povrede u kombinaciji s novčanom kompenzacijom zbog učinjene povrede, opšte uzev, ispunjava uslove delotvornosti pravnog leka. U tom smislu izričito stanovište zauzeo je i Evropski sud za ljudska prava u predmetu *Kudla protiv Poljske* u kom je naveo da će se pravni lek smatrati delotvornim ukoliko je podoban bilo da spreči nastanak povrede, bilo da pruži adekvatno obeštećenje za već pretrpljenu povredu.¹⁹

Potrebno je, prema tome, pažljivije pogledati koje su realne šanse podnosioca ustavne žalbe da takvo obeštećenje i dobije.

U dosadašnjoj praksi Ustavnog suda koja je dostupna javnosti, Ustavni sud odlučivao je u ukupno 116 predmeta koji se tiču prava na slobodu i bezbednost iz čl. 27. Ustava.²⁰ Od 116 ustavnih žalbi po kojima je odlučivao, Ustavni sud je usvojio 22. Daleko najveći broj predmeta (bilo da su u pitanju usvajajuće ili odbijajuće odluke) tiče se pitanja pritvora. Tek nekolicina odluka Ustavnog suda odnose se na pitanje zadržavanja.

Preciznije, u dostupnoj praksi Ustavnog suda mogu se pronaći 2 odluke koje se odnose na policijsko zadržavanje iz ranije važećeg Zakonika o krivičnom postupku od kojih je jedna usvojena²¹, a jedna odbijena.²² Samo jedna odluka doneta je povodom ustavne žalbe na rešenje sudije za prethodni postupak kojom je odlučivano o žalbi na zadržavanje, i ta ustavna žalba je odbijena.²³ Uz navedeno, u praksi Ustavnog suda može se pronaći i jedna odluka koja je u bliskoj vezi s pitanjem zadržavanja radi saslušanja, ali se ona ne odnosi na rešenje sudije za prethodni postupak već na okolnost da je u konkretnom slučaju lice faktički zadržano, a da mu nije bilo izdato rešenje o zadržavanju, i ta ustavna žalba je usvojena.²⁴

Kada je po sredi pitanje kompenzacije za utvrđeno postojanje povrede od strane Ustavnog suda treba primetiti da je Ustavni sud u samo jednoj usvajajućoj odluci,²⁵ od ukupno 22 usvajajuće odluke koje se odnose na zaštitu prava na slobodu i bezbednost, dosudio naknadu štete za utvrđenu povredu. Taj predmet ne odnosi se na pitanje zadržavanja već je u njemu sporno bilo određivanje pritvora, a sud je dosudio podnosiocu naknadu štete u simboličnom iznosu od 500 evra.

¹⁸ Čl. 89. st. 3. Zakona o Ustavnom sudu, (*Službeni glasnik RS*, br. 109/2007, 99/2011, 18/2013 – odluka US, 103/2015 i 40/2015 – dr. zakon).

¹⁹ *Kudla v. Poland*, (App. No. 30210/96), para. 158.

²⁰ Spisak predmeta sa naznakom o ishodu nalazi se u prilogu ovog izveštaja.

²¹ Odluka Ustavnog suda broj: UŽ-3655/2010.

²² Odluka Ustavnog suda broj: UŽ-369/2009.

²³ Odluka Ustavnog suda broj: UŽ-2046/2014.

²⁴ Odluka Ustavnog suda broj: UŽ-366/2016.

²⁵ Odluka Ustavnog suda broj: UŽ-143/2011.

Imajući u vidu navedeno, najblaže što se može reći jeste da Ustavni sud nije rad da dosuđuje naknadu štete u predmetima u kojima je utvrdio postojanje povrede prava na slobodu i bezbednost. Stoga se čini da u odlučivanju Ustavnog suda postoji, istina manje izražena, rutina odbijanja zahteva za naknadu štete u predmetima koji se odnose na slobodu i bezbednost, što pretpostavlja da i ovaj pravni lek učini praktično neefikasnim sredstvom.

Zaključak prvog dela

Rezultati obavljenog istraživanja pokazuju da u Republici Srbiji, mada teorijski postoji delotvoran pravni lek protiv rešenja o zadržavanju, on nije delotvoran u praksi.

Nedelotvornost tog pravnog leka demonstriraju činjenice koje proizlaze iz prikupljenih statističkih podataka sudova u našoj državi, a koje svedoče o tome da se približno 95 % svih žalbi izjavljenih protiv rešenja o zadržavanju ili odbijaju ili odbacuju. Tako visok procenat odbijenih i odbačenih žalbi daje opravdani povod zaključku da domaći sudovi rutinski odbijaju takve žalbe.

S druge strane, uočeno je i par pozitivnih primera koji pokazuju da se kod malog broja sudova delotvornost sporne žalbe zaista i ostvaruje u praksi. Prema tome, argumenti koji se u stručnoj raspravi mestimično javljaju o tome da praktično sprovođenje kontrole u odnosu na rešenja o zadržavanju nije stvarno moguće, nisu osnovani. Viši sudovi u Jagodini i Čačku kao i Osnovni sud u Kragujevcu upravo potvrđuju da se efikasna kontrola osnovanosti zadržavanja lica može ostvariti u praksi.

Nepostojanje stvarne sudske kontrole, čini se, izazvalo je domino efekat negativnih posledica u pogledu poštovanja prava zadržanih lica. Tako je iz iskustva kolega koje su učestvovala u anketnom ispitivanju utvrđeno da tužilaštva najčešće ne donose sama rešenja o zadržavanju, već da to po njihovom odobrenju uobičajeno čini policija. Kada to čini, policija postupa na način da zadovolji formu, ali ne i suštinu rešenja o zadržavanju, pa vrlo često u praksi rešenja o zadržavanju više liče na nevešto popunjeni formular, nego na obrazloženi pravni akt kojim se zadire u jedno od osnovnih ljudskih prava. Jednako tako primećeno je iz odgovara ispitanika da i same sudije za prethodni postupak ne ulažu posebne napore da obrazlože svoje odluke kojima odbacuju ili odbijaju izjavljene žalbe.

Sve ovo za posledicu ima da se u stručnoj javnosti, sasvim opravdano, stvorilo nepoverenje kako u pogledu delotvornosti ovog pravnog sredstva, tako i u pogledu načina na koji nadležni organi postupaju u postupku zadržavanja i kontrole zadržavanja lica.

Na kraju treba istaći i to da nedeletvornost žalbe na rešene o zadržavanju nije jedini problem sa koji se javlja u vezi sa tim institutom.

Naime, postavlja se pitanje da li je sa aspekta ljudskih prava i procesnih garancija koje država jemči okrivljenom uopšte opravdano postojanje instituta zadržavanja radi saslušanja. Komisija podseća da osumnjičeni nije dužan da pruži bilo kakvi izjavu i može odlučiti da se brani ćutanjem. U tom smislu teško je opravdati potrebu da neko bude zadržan 48 sati da bi se od tog lica uzela izjava koju ono ne mora dati.

Posebno je osetljiva situacija koja se zna desiti u praksi, da tužilaštvo ili policija za vreme trajanja zadržavanja ispituju pojedine svedoke. U takvoj situaciji, branilac zadržanog lica ne može pružiti efektivnu odbranu jer zadržano lice ne može prisustvovati takvom saslušanju, a branilac nema mogućnost da nakon saznanja koji će svedoci i na koje okolnosti biti saslušani obavi razgovor sa zadržanim licem. Bez razgovora sa zadržanim licem na okolnosti koje su predmet svedočenja tako saslušanih svedoka ne može se očekivati od branioca da postavi sva relevantna pitanja svedocima i na taj način pruži delotvornu odbranu u najranijoj i najosetljivijoj fazi postupka.

Preporuke komisije

Imajući u vidu sve gore navedeno komisija preporučuje Upravnom odboru AKV da:

- 1) Sa sadržinom ovog izveštaja upozna Advokatsku komoru Srbije i eventualno učini predlog da se na nacionalnom nivou oformi komisija koja bi stupila u kontakta sa nadležnim republičkim organima radi otvaranja stručne diskusije o uočenom problemu.
- 2) U saradnji sa Advokatskom akademijom AKV i ovom komisijom organizuje okrugli sto na koji će biti pozvani i predstavnici tužilaštava i sudova.
- 3) Ovaj izveštaj u celosti, kao i u svom skraćenom delu, učini dostupnim članovima komore.
- 4) Ovaj izveštaj prosledi Visokom savetu sudstva, Vrhovnom kasacionom sudu, Ministarstvu pravde Republike Srbije, Republičkom javnom tužilaštvu i Ustavnom sudu Republike Srbije.

Posebno, komisija smatra da bi bilo celishodno da AKV pozove kolege da uvek kad smatraju da je njihova žalba na rešenje o zadržavanju neosnovano odbijena ulože ustavnu žalbu po tom pitanju kako bi se pred Ustavnim sudom stvorio dovoljan korpus predmeta na osnovu kog bi se omogućilo tom sud da zauzme jasnije stavove o uočenoj negativnoj pojavi.

Povećanjem broja takvih predmeta pred Ustavnim sudom, omogućava se kasnije kolegama da se u slučaju negativnog ishoda obrate Evropskom sudu za ljudska prava čime se otvara mogućnost da Evropski sud za ljudska prava pokrene postupak donošenja pilot presude kojom bi utvrdio postojanje sistematske povrede prava i kojom bi naznačio Republici Srbiji da u određenom roku preduzme adekvatne probleme radi otklanjanja takvih i sličnih povreda. U takvom eventualnom postupku naša komora ili AKS mogli bi da traže da se priključe postupku kao umešači.

DEO II

DRUGE OKOLNOSTI ZA KOJE JE KOMISIJA UTVRDIRA DA NEGATIVNO UTIČU NA POLOŽAJ ZADRŽANIH LICA

Vreme lišenja slobode

Primećeno je da se u praksi dešavaju situacije u kojima se lica *faktički lišavaju slobode*, a da se o tome ne izdaje blagovremeno rešenje niti vodi adekvatna evidencija, već se umesto toga izveštaji o hapšenju i rešenja o zadržavanju izdaju nakon isteka zakonom propisanih rokova, dok se u tim aktima navodi da je lice lišeno slobode kasnije nego što je faktički lišeno slobode.

Za ovakve situacije pripadnici MUP-a koriste različite eufemizme poput, „obezbeđenja lica“, „dovoženja uz pratnju“, pozivanja sa istovremenim „nuđenjem“ prevoza i slično.

Postoji dakle disparitet između vremena od kog je lice faktički lišeno slobode i vremena koje se licu priznaje kao vreme za koje je bilo lišeno slobode.

Opisana situacija posebno je zabrinjavajuća jer u tom vremenskom razmaku lica lišena slobode nemaju nikakva prava, niti imaju braniocima koji bi se o njihovom pravu mogli starati. Uočeni vremenski *interregnum* policija neretko koristi za obavljanje „neformalnih“ razgovora u kojima prikuplja obaveštenja od osumnjičenih. Ovaj period posebno je podoban za različite zloupotrebe na štetu lica lišenih slobode.

Komiteta za prevenciju torture Saveta Evrope (dalje: CPT) je do sada više puta obavljao posete Republici Srbiji, i izdao je više preporuka koje su navedene u Izveštajima CPT (prvi 2006. godine, a zatim ponovo: 2009., 2012., 2016. i 2018.).²⁶

U vezi sa primećenim i u skladu sa preporukama komiteta Komisija je zaključila da bilo potrebno da se vodi uredna evidencija o ulascima u zgrade policijskih uprava, kao i da se kontrola ostvaruje putem video nadzora koji bi pokrивao sve ulaze u zgrade policijskih stanica, a koji video snimci bi se dostavljali braniocima na njihov zahtev u pojednostavljenom postupku.

Slično je zaključio i CPT u svom izveštaju iz 2018. godine u kom je navedeno:

²⁶ svi Izveštaji CPT se nalaze ovde: <https://www.coe.int/en/web/cpt/serbia>

„39. Jedinstveni elektronski sistem evidencije o zadržavanju lica još nije završen i ne sadrži sveobuhvatnu evidenciju o zadržavanju pojedinaca. Obaveštenje o pružanju i tekućem ostvarivanju osnovnih mera zaštite mogu se pronaći samo u pojedinim dosijeima zadržanih lica. Komitet smatra da bi se osnovne garancije zadržanih lica ojačale kada bi se vodile i pojedinačna i sveobuhvatna evidencija o zadržavanju za svako lice. U toj evidenciji bi bili obuhvaćeni svi aspekti zadržavanja i sve mere preuzete u vezi sa tim (kada je i iz kog(jih) razloga preduzeta mera zadržavanja; kada je lice stiglo u policijske prostorije; kada je ono informisano o svojim pravima, da li je pokazalo znake povreda, zdravstvene probleme, znake psihičkog poremećaja itd.; u kojoj(im) prostoriji(ama) je smešteno, kada je dobilo hranu, kada je saslušano; kada je imalo kontakte sa bliskim srođnicima, braniocem, lekarom, prevodiocem ili diplomatsko-konzularnim predstavnikom i/ili su ga posetila; kada je premešteno; kada je izvedeno pred tužioca ili relevantnog sudiju; kada je određen pritvor ili pušten itd.).“

Primećeno je takođe da određenim slučajevima policija u pomenutom *interegnumu* od faktičkog lišenja slobode pa do donošenja rešenja o zadržavanju odugovlači sa svojom obavezom da zadržanom licu omogući da bez odlaganja o lišenju slobode obavesti svog branioca i sebi blisko lice, a mestimično su primećeni i slučajevi u kojima policija ne ulaže dovoljan napor da kontaktira izabranog branioca, već umesto toga zadržanom licu dodeljuje branioca po službenoj dužnosti, s tim da se poslednja pojava umanjila od uvođenja call centra.

Potreba umanjavanja opasnosti od torture

Dalje, primećeno je da pojedini branioci po službenoj dužnosti ne obavljaju svoju dužnost na zadovoljavajućem nivou, te da je potrebno izvršiti obuku za sva lica koja žele da se nalaze na listi branioca po službenoj dužnosti.

Posebno je potrebno da branioci prilikom prvog razgovora sa licem lišenim slobode ustanove da li je lice povređeno, ukoliko jeste da traže pregled lekara koji će se izvršiti bez prisustva policije. Da upitaju osumnjičenog da li se leči od neke bolesti i ako se leči koju terapiju prima i postara se da mu ta terapija bude dostupna. Da upitaju osumnjičenog da li je gladan ili žedan i da li mu je omogućeno da kontaktira nekog iz svoje porodice, kao i da obavezno pribavi kontakt lica kom branilac treba da javi u kojoj se situaciji nalazi osumnjičeni, te da tom licu ostavi svoj kontakt telefon. Po potrebi, branilac treba i sam da fotografiše povrede na koje se žali branjenik.

U prilog ovim tvrdnjama stoje i neke presude Evropskog suda za ljudska prava donete u odnosu na Republiku Srbiju. Radi se o pojedinačnim slučajevima, ali jasno je da ih je u praksi bilo više (ako je bio nesavestan, a i dalje brani okrivljenog, branilac po službenoj dužnosti neće i to isticati u pravnim sredstvima, a pogotovo neće izjaviti ustavnu žalbu ni predstavku Evropskom sudu za ljudska prava).

Ovde će biti navedene dve takve presude:

U predmetu *Hajnal protiv Srbije*²⁷ podnosilac predstavke je pred domaćim sudovima osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 18 meseci, ponajviše na osnovu toga što ga je policija prinudila da prizna izvršenje više krivičnih dela, u prisustvu branioca po službenoj dužnosti kog je policija postavila pod "sumnjivim okolnostima". Dan pre toga policija je takođe uhapsila podnosioca i zlostavljala ga, ali nakon toga je po pozivu rodbine stigao njegov izabrani branilac, u čijem prisustvu se branio ćutanjem. Sutradan ujutro policija ga je još jednom uhapsila i zlostavljala, a zatim (ne obaveštavajući izabranog branioca) pozvala branioca po službenoj dužnosti po izboru policije. Osumnjičeni je braniocu po službenoj dužnosti izjavio da odbija da komunicira sa njime, jer on ima svog izabranog branioca. I pored toga, branilac po službenoj dužnosti je pristao da prisustvuje saslušanju osumnjičenog, koje je rezultiralo sačinjavanjem zapisnika koji je praktično bio jedini dokaz (jedini ga je teretio), a na osnovu kog je podnosilac kasnije osuđen. Sva nastojanja izabranog branioca pred domaćim sudovima da se taj zapisnik izdvoji iz spisa su ostala uzaludna.

U predmetu *Lakatoš i ostali protiv Srbije*²⁸ policija je uhapsila i zlostavljala podnosioc (zbog čega su sva četvorica imala vidljive telesne povrede) i nakon toga im postavila branioc po službenoj dužnosti. Nijedan od tih branilaca povodom zlostavljanja nije preduzeo apsolutno ništa, već su to docnije učinili izabrani branioci (koje su osumnjičeni angažovali na prvom saslušanju kod istražne sudije). U presudi ESLJP je utvrđeno da je policija zlostavljala podnosioc prilikom hapšenja i odvođenja u stanicu policije. Jasno je da do ove presude ESLJP ne bi došlo da podnosioci sebi nisu angažovali izabranog branioca.

U tom smislu treba naglasiti da pravo pristupa lekaru teoretski postoji, ali u praksi često nije omogućeno, jer zadržana lica po pravilu nisu upoznata sa tim pravom, a branioci po službenoj dužnosti koji bi sa tim pravom trebali biti upoznati, nisu uvek spremni da ga koristi radi zaštite interesa svojih branjenika. Takođe, javlja se i problem koji se ogleda u tome da neretko policija prisustvuje takvom pregledu čime se izaziva strah kod zadržanog lica da ispriča kako je do povreda došlo, a može negativno uticati i na slobodu lekara koji obalja pregleda da konstatuje način na koji je došlo do povreda.

Već prvi od navedenih Izveštaja CPT-a u suštini obuhvata odgovarajuća rešenja za sve gore navedene probleme, ali, na većini toga u Republici Srbiji od 2006. do danas nije urađeno ništa, ili je urađeno nedovoljno. Dokaz za to je činjenica da se većina tih Preporuka Republici Srbiji ponavlja još od 2006. godine, i što je u poslednjem Izveštaju CPT-a naveo da:

„Koraci koje su navodno preduzeli organi Republike Srbije da bi se pozabavili veoma ozbiljnim navodima navedenim u izveštaju (iz 2015.), kako u pogledu istraživanja prakse, tako i preduzimanja mera za okončanje neadekvatnog postupanja policijskih službenika, bili su potpuno nedovoljni. Komitete je zaista razočaran odgovorom Ministarstva unutrašnjih poslova po ovom pitanju i činjenicu da mnoge preporuke nisu primenjene”.

PREPORUKA je ove komisije da:

- 1) Advokatska komora Vojvodine insistira na tome da Republika Srbija što pre, i u što većoj meri primenjuje Preporuke Komiteta za prevenciju torture Saveta Evrope u gore

²⁷ *Hajnal v. Serbia*, (App. No. 36937/06), 12.06.2012.

²⁸ *Lakatoš and others v. Serbia* (App. No 3363/08), 07.01.2014.

navedenim delovima Izveštaja, jer bi njihova primena u velikoj meri otklonila ili umanjila gore navedene probleme. Otklonila bi ih zato što je njihova suština zaista takva da su u stanju da o što većoj meri eliminišu. To bi podiglo nivo zaštite prava uhapšenih u Republici Srbiji, uvelo bi vladavinu prava u oblast lišenja slobode i smanjilo mogućnosti za zlostavljanje uhapšenih. Istovremeno, to bi u velikoj meri olakšalo i rad branilaca jer bi se na taj način smanjile mogućnosti nezakonitog pribavljanja dokaza optužbe, a pojačala bi se i dokazna sredstva koja bi bila na raspolaganju odbrani radi dokazivanja nezakonitog postupanja prema uhapšenom.

- 2) Advokatska Komora Vojvodine na osnovu člana 76 stav 2 Zakonika o krivičnom postupku, prilikom formiranja i ažuriranja liste branilaca po službenoj dužnosti, vodi računa o tome da praktični ili stručni rad advokata u oblasti krivičnog prava daje osnova za pretpostavku da će odbrana biti delotvorna. U cilju ostvarenja ove zakonske obaveze, da Advokatska komora Vojvodine vrši edukaciju advokata (videti tačku 6.2 Kodeksa profesionalne etike advokata), i da njeni disciplinski organi efektivno vode postupke u slučajevima prijave protiv advokata za nestručno ili nesavesno zastupanje.
- 3) O pravima lica lišenog slobode prilikom pregleda, kao i obavezama službenika MUP-a i lekara koji obavljaju pregled, potrebno je na adekvatan način upoznati i policijske službenike, a posebno lekare.

Jedan deo preporuka Komisije iznetih iznad može se pronaći i u Izveštaju CPT-a iz 2018 godine gde se navodi:

„36 (...) Komitet preporučuje da se branioci po službenoj dužnosti podsete, preko Advokatske komore, na značaj njihove uloge u sprečavanju i, ako je potrebno, prijavljivanju neadekvatnog postupanja policije. Posebno, treba preduzeti korake – u saradnji sa relevantnim advokatskim komorama - da se obezbedi da se branioci po službenoj dužnosti odrede da zastupaju zadržana lica na valjan i blagovremen način. Takođe, Komitet bi želeo da sazna više o predlozima Advokatske komore Beograda za unapređenje delotvornosti branilaca po službenoj dužnosti.“

Nepostojanje prostorija za obavljanje poverljivog razgovora

Uprkos garancijama koje proizilaze iz ZKP-a, komisija je zaključila da u najvećem broju sudova, tužilaštava i policijskih uprava nema ili nema dovoljno prostorija u kojima bi zadržano lice moglo da obave poverljiv razgovor sa braniocem, kao i poverljiv pregled sa lekarom.

Vrlo često, zadržana lica i branioci svedeni su na situaciju u kojoj od dobre volje postupajućeg organa zavisi da li će im biti omogućena privatnost tako što će sva lica biti udaljena iz neke prostorije ili će se „privatnost“ obezbediti tako što će branilac i zadržano lice poverljiv razgovor obavljati u hodniku.

Zaključak drugog dela

Osim primarnog problema kojim se bavila Komisija za praćenja prava zadržanih i pritvorenih lica u ovaj izveštaj uključeni su i neki (ali ne svi) problemi sa kojima se zadržana lica i njihovi branioci svakodnevno susreću.

Nijedan od uočenih problema, međutim, nije nov. Praktično svi problemi koje je Komisija obrađivala već su primećeni i to u više različitih izveštaja Komiteta za prevenciju torture Saveta Evrope.

Priroda problema sa kojima se branioci i zadržana lica susreću je takva da je za njihovo otklanjanje potrebno delovanje svih učesnika u postupcima u kojima se rešava o zaštiti prava zadržanih lica, počev od načina na koji se ponašaju advokati i advokatska komora, preko načina na koji deluje Ministarstvo unutrašnjih poslova, tužilaštvo i sudovi, pa sve do načina na koji se ponašaju i sami lekari.

Deo uočenih problema može se rešiti boljom edukacijom advokata, lekara i policijskih službenika. No najveći deo problema ne može se rešiti samo edukacijom već je potrebno tražiti od nadležnih organa da omoguće zaštitu prava zadržanih lica i u pravnom i u tehničkom smislu. U pravnom smislu potrebno je dopuniti i pojasniti pravilnike koji se odnose na način postupanja sa uhapšenim i zadržanim licima. U tehničkom smislu potrebno je stvoriti uslove za vođenje tačne i objektivno proverive evidencije o lišenju slobode, kao i uslove za nesmetano vođenje poverljivih razgovara i komunikaciju sa braniocem.

PRILOZI

U prilogu ovog izveštaja Komisija za praćenje prava zadržanih i pritvorenih lica dostavlja sve odgovore koje je dobila na upite poslate osnovnim i višim sudovima u Republici Srbiji.